

DIDACHÈ BIJBEL 2016

TERUG NAAR HET BEGIN HET BOEK GENESIS HERLEZEN

PROGRAMMA

Geen enkel Bijbelboek is zo bekend als het boek Genesis. Wie heeft nog nooit gehoord van de verhalen over de schepping en de vloed, Abraham, Jakob of Jozef? Tegelijk is geen enkel Bijbelboek in historisch opzicht zo problematisch als Genesis. Een letterlijke lezing van de tekst botst met hedendaagse wetenschappelijke inzichten. Gelezen vanuit een literair en theologisch perspectief bevat Genesis echter enkele prachtige verhaalcycli die ook hedendaagse, kritische bijbellezers nog steeds te denken geven over God, mens en wereld. Eén van deze, de verhalencyclus over de ‘vader van de gelovigen’, Abraham, kan in de 21ste eeuw zelfs een verbindende rol spelen in de broodnodige dialoog tussen de religies. Bovendien toont de huidige ecologische crisis aan dat thema’s als de verbondenheid van de mens met de aarde en de zorg voor de schepping uiterst actueel blijven. Om al die redenen richten deze Didachè-studiedagen zich op het boek Genesis. We gaan dieper in op de opbouw, ontstaansgeschiedenis en achtergrond van het boek, op de literaire en theologische dimensies van zijn verschillende onderdelen, op zijn rijke interpretatiegeschiedenis en op zijn actuele relevantie voor het denken over ecologie en over de interreligieuze dialoog. Van harte welkom!

- 23.08 09.30–09.40 *Verwelkoming en voorstelling van het programma door Paul Kevers*
- 09.40–10.00 Bij het begin: een eerste oriëntatie in het boek Genesis
Hans Debel
- 10.00–11.00 Tussen Babel en Bijbel: de oergeschiedenis in Genesis 1–11 en haar
oudoosterse achtergrond
Hans Ausloos
- 11.00–11.30 *Koffiepauze*
- 11.30–12.30 De vertelkunst van de Abrahamcyclus (Gn 11,27–25,11)
Filip Noël
- 12.30–14.00 *Middagpauze*
- 14.00–15.00 Worstelen met mens en God: de Jakobcyclus
Valérie Kabergs
- 15.00–15.30 *Koffiepauze*
- 15.30–16.30 Dina en Tamar: twee markante vrouwen uit Genesis
Ine Van Den Eynde
- 16.30–17.00 Afrondend panelgesprek op basis van schriftelijk ingediende vragen
- 17.00 *Einde van de eerste dag*

- 24.08 09.15–09.40 *Bezinningsmoment*
- 10.00–11.00 Een duivelszoon, halfmenselijke reuzen en een dronken slavendrijver: momentopnamen uit de receptie van de ‘oergeschiedenis’
Hans Debel
- 11.00–11.30 *Koffiepauze*
- 11.30–12.30 De joodse omgang met het boek Genesis
Peter Tomson
- 12.30–14.00 *Middagpauze*
- 14.00–15.00 Abraham en andere aartsvaders in de Koran
Mehdi Azaiez
- 15.00–15.30 *Koffiepauze*
- 15.30–16.30 Genesis, de ecologische crisis en een theologie van de schepping
Francis van den Noortgaete
- 16.30–17.00 *Terugblik en afsluiting door Paul Kevers*
- 17.00 *Einde van de tweedaagse; dank voor uw deelname en graag tot ziens!*

DIDACHE-STUDIEDAGEN BIJBEL 2017

22-23 AUGUSTUS 2017

‘DIT IS MIJN LICHAAM’

LICHAMELIJKHEID IN DE BIJBEL

Lichamelijkheid speelt een belangrijke rol in een cultuur die het materialistische denken hoog in het vaandel draagt. Schoonheid, gezondheid en genot staan centraal. Tegelijkertijd lopen mensen hun lichaam voorbij in het streven naar die perfectie en worden zij geconfronteerd met gebrokenheid.

Hoewel men spiritualiteit meestal associeert met alles wat met het geestelijke leven te maken heeft, is er in de Bijbelse traditie veel aandacht voor lichamelijkheid. De lichaamsdelen van God zelf staan herhaaldelijk in de kijker in het Oude Testament. Zo kan dezelfde goddelijke neus die zich verheugt om de geur die opstijgt uit brandoffers ook koken van woede. Met zijn expliciete en erotische beschrijvingen neemt Hooglied het seksuele lichaam ten volle ernstig. Jezus, het vleesgeworden Woord, geneest mensen via aanraking en zijn verrijzenis wordt beschreven als een lichamenlijk gebeuren. Waar de Paulusbrieven bepaalde aspecten van lichamenlijkheid schuwen, verheffen ze het menselijke lichaam tegelijkertijd tot tempel van de Heilige Geest en tot beeld van de Kerk.

Tijdens de Didachè-studiedagen in 2017 hebben we aandacht voor de uiteenlopende wijzen waarop het lichaam naar voren komt in zowel het Oude als het Nieuwe Testament en confronteren we deze inzichten met antropologische perspectieven.

DINSDAG 23 AUGUSTUS, 09.40 –10.00 U

BIJ HET BEGIN

EEN EERSTE ORIENTATIE IN HET BOEK GENESIS

HANS DEBEL

Indien Bijbeluitgaven op kindermaat een goede graadmeter vormen voor de populariteit van Bijbelteksten, dan behoort het boek Genesis tot de meest geliefde boeken uit het Oude Testament – en dit in tegenstelling tot pakweg Leviticus, Deuteronomium, Jozua of Ezra en Nehemia, die in deze uitgaven nauwelijks tot niet aan bod komen. Meer dan twintig eeuwen van kunst en cultuur tonen evenzeer aan dat de prachtig vertelde en vaak erg spannende verhalen over de schepping, de vloed, de toren van Babel, de omzwervingen van Abraham, het bedrog van Jakob en de dromen van Jozef van generatie op generatie tot de verbeelding hebben gesproken. Een al te sterke focus op de individuele verhalen uit Genesis dreigt echter het zicht op het geheel van het boek te vertroebelen. Vooraleer de volgende bijdragen dieper in zullen gaan op de afzonderlijke onderdelen van Genesis, zet deze inleiding daarom enkele basisgegevens op een rij met betrekking tot de structuur en de feitelijke tekst van het boek, de vermoedelijke totstandkoming ervan, en de historische werkelijkheid die achter deze verhalen zou kunnen schuilgaan.

Hans DEBEL is Bijbelwetenschapper en lid van de stuurgroep van de Vlaamse Bijbelstichting, tevens de redactieraad van *Ezra: Bijbels tijdschrift*. Hij werkt als stafmedewerker theologische studies aan het Grootseminarie te Brugge, waar hij Exegese van het Oude Testament en Bijbels Hebreeuws doceert.

DINSDAG 23 AUGUSTUS, 10.00 –11.00 U

TUSSEN BABEL EN BIJBEL

DE OERGESCHIEDENIS IN GENESIS 1–11 EN HAAR OUDOOSTERSE ACHTERGROND

HANS AUSLOOS

1. Genesis 1–11 als ‘voorgeschiedenis’
2. Het scheppingsgedicht in Genesis 1,1–2,4 en het *Enuma Elisj*
3. Over een slang en levenskruid: het paradijsverhaal en het Gilgamesj-epos
4. Een allesvernietigende vloed: de vloed in Atrachasis- en Gilgamesj-epos
5. De ziggoerat van Babel in Genesis 11,1-9
6. Tot slot: Genesis 1–11 en de ‘*Babel-Bibel-Streit*’

Hans Ausloos is professor Oude Testament aan de Faculté de Théologie van de Université catholique de Louvain, waar hij ook directeur is van de onderzoeksgroep *Septante et critique textuelle*. Hij is tevens *Chercheur qualifié* bij het *Fonds de la Recherche Scientifique* (F.R.S.-FNRS). Hij doet vooral onderzoek naar de Griekse vertaling van het Oude Testament, alsook naar het ontstaan en de compositie van de Pentateuch. Over het boek Genesis publiceerde hij, samen met Ignace Bossuyt, de bundel *In den beginne: de ‘schepping’ in beeld, woord en klank* (Leuven: Vlaamse Bijbelstichting – Acco, 2011).

DINSDAG 23 AUGUSTUS, 11.30 –12.30 U

DE VERTELKUNST VAN DE ABRAHAMCYCLUS

(GN 11,27–25,11)

FILIP NOËL

De Bijbelse oergeschiedenis (Gn 1,1–11,26) speelt zich af in een soort 'voortijd'. Met Abraham begint de eigenlijke heilsgeschiedenis. God spreekt het eerst tot de oudste voorvader van Israël. Abraham hoort Gods stem. Dat woord is een goddelijke opdracht én een goddelijke belofte die wezenlijk is voor de Bijbelse openbaring. Op die manier is de Abrahamcyclus een theologisch programma dat sterk werd uitgetekend door de priesterlijke redactie van Genesis. De verhalen over Abraham en zijn entourage bevatten ongetwijfeld oude herinneringen en tradities, maar deze werden sterk herschreven met het oog op de theologische rode draad die de priesterlijke redactie in Genesis voor ogen heeft. Een narratieve benadering van de Abrahamcyclus licht die redactionele lijnen op.

Abrahams roeping wordt met een kernachtige en specifieke Hebreeuwse uitdrukking geformuleerd: 'Lech lecha – Ga, jij; ga voor jezelf' (Gn 12,1). Gods opdracht is wegtrekken naar het land van belofte. Abraham hoort *lech lecha* nog een tweede maal: dan krijgt hij de opdracht om met zijn zoon Isaak weg te trekken naar het land Moria om hem daar te doen opgaan ten brandoffer (22,2). Abrahams roeping en de binding van Isaak vormen de focale punten in de gehele cyclus. Zij tonen Abraham als de gelovige bij uitstek, gehoorzaam aan Gods woord.

De rode draad in de Abrahamcyclus is Gods belofte die voor het eerst in Gn 12,2-3 geformuleerd wordt en die herhaaldelijk terugkomt. De belofte omvat drie elementen:

land – nageslacht – zegen

God belooft land, maar Abraham moet de comfortzone bij zijn grootfamilie verlaten. God belooft nageslacht, maar Abraham heeft een onvruchtbare vrouw. God belooft zegen maar Abraham moet verdrukking en moeilijkheden trotseren. God belooft dat Abraham zelf tot zegen wordt, maar zal Abraham daarin slagen? De narratieve kracht van de verhalen over Abraham bestaat in de voortdurend weerkerende vraag voor de lezer in welke mate de belofte enigszins bewaarheid wordt. Zal Abraham de belofte in zijn leven herkennen, of althans toch een begin ervan? Meer dan eens is voor Abraham een groot geloof noodzakelijk en gloort de belofte slechts als een dageraad in de verte.

Als vader van de belofte wordt Abraham voorgesteld als een prototype voor Israël. Hij heeft een voorbeeldfunctie door zijn geloof. Zoals Israël neemt hij het land in bezit terwijl nog anderen er wonen. Wegens hongersnood moet hij uitwijken naar Egypte waar hij verdrukking lijdt. Tot twee maal toe sluit hij een verbond met God. De besnijdenis als teken van dit verbond gaat – volgens de priesterlijke redactie – op Abraham terug. Zoals zijn volk brengt hij offers aan God, maar vooral met zijn onwankelbaar vertrouwen in de belofte is hij Israël tot voorbeeld.

Zoals Israël wordt Abraham door God beproefd. Moet hij zijn enige zoon offeren of niet? Hoe kan hij zijn trouw aan God bewijzen? Uiteindelijk bindt hij Isaak op het hout en staat hem af. Zo kan Isaak zijn eigen weg gaan en de belofte voortzetten.

Lech lecha is het leidmotief van de Abrahamcyclus. Abraham gaat door het leven en komt waar God hem brengt. Zijn leven is een wandelen met God. Het is daardoor een inspiratiebron voor elke gelovige.

Filip Noël is norbertijn van Averbode en nieuwtestamenticus. Hij promoveerde tot doctor in de theologie aan de KU Leuven op een proefschrift over de compositie van het Lucasevangelie. Hij is docent exegetica aan de priesteropleiding van de Vlaamse norbertijnenabdij, aan het Grootseminarie van Rolduc en aan het Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen te Leuven. Hij is uitgever bij Uitgeverij Averbode en provisor van de abdij van Park.

DINSDAG 23 AUGUSTUS, 14.00–15.00 U

WORSTELLEN MET MENS EN GOD DE JAKOBCYCLUS

VALÉRIE KABERGS

Meer nog dan Abraham en Isaak geldt Jakob als de rechtstreekse voorvader van het Israëlitische volk. In de Bijbelse poëzie functioneert zijn naam trouwens herhaaldelijk ter aanduiding van de gehele natie. Het karakter dat de oudtestamentische schrijvers in Gn 25–35 van hem schetsten, is echter niet zo vroom als men van de stamvader der stamvaders zou verwachten. Ondanks uitzicht op verzoening en zegen, wijdt de Jakobcyclus vooral aandacht aan de moeilijke relatie tussen Jakob en zijn tweelingbroer Esau en Jakobs gespannen verblijf bij Laban, hetgeen meteen een strijd ontketent tussen Lea en Rachel. En tussendoor worstelt Jakob ook met God. Wat moet men met een aartsvader die niet vies is van het liegen en bedriegen?

In deze lezing wil ik het conflict niet uit de weg gaan en de veelvoudige worsteling in de Jakobcyclus in beeld brengen. Daartoe beschouwen we de verhalen vooreerst vanuit literair perspectief, waarbij opvalt dat woordspelingen de strijd- en verzoeningsmotieven in de plot herhaaldelijk accentueren. In een volgende beweging kijken we naar de historische context waartegen het redactieproces van de Jakobcyclus plaatsvond. Hoe komt het dat de oudtestamentische schrijvers hun aartsvader zo onsympathiek voorstelden? De val van het Noordrijk Israël in 722 v.Chr. en het overbrengen van tradities van Noord naar Zuid kan ons op weg zetten in het beantwoorden van die vraag. Daarna is er aandacht voor de wijze waarop de figuur van Jakob opduikt in andere Bijbelboeken en in de vroeg-joodse interpretatie. In hun worsteling met het liegen en bedriegen van aartsvader Jakob hebben latere schrijvers zijn karaktertekening niet zelden opgepoetst. Tot slot stellen we de vraag naar het mens- en godsbeeld dat de Jakobcyclus ons projecteert. Wat leert de verhalenbundel ons over een broederlijke (of zusterlijke) omgang met elkaar en welke rol kan God daarin spelen?

Valérie KABERGS is oudtestamentica en werkt thans voor het CCV in bisdom Hasselt. Ze is lid van de stuurgroep van de Vlaamse Bijbelstichting, tevens de redactieraad van *Ezra: Bijbels tijdschrift*.

DINSDAG 23 AUGUSTUS, 15.30 –16.30 U

DINA EN TAMAR

TWEE MARKANTE VROUWEN UIT GENESIS

INE VAN DEN EYNDE

‘Moest hij onze zuster behandelen als een hoer?’ (Gn 34,31)

Bijbelse verhalen zijn ontstaan in een patriarchale (macht gedacht vanuit de *pater familias*) en kyriarchale (macht gedacht vanuit de heersende positie) omgeving. Het hoeft daarom niet te verwonderen dat de verhalen hoofdzakelijk vanuit mannelijk perspectief verteld worden, met vooral mannen in de hoofdrol. Het perspectief van vrouwen komt veel minder uit de verf, en deze tendens kan door tekstselectie, theologische klemtonen, vertaling, interpretatie, ... versterkt worden. De kracht van deze verhalen is dat zij ervaringen van vrouwen aan bod laten komen, die vragen oproepen bij de lezer, niet enkel over het verhaal als verhaal, maar ook over het verhaal als uitdaging voor ons samenleven vandaag.

In de ruimere context van het boek Genesis worden Genesis 34 (over Dina) en Genesis 38 (over Tamar) als ‘eigenstandige’ verhalen beschouwd, die mogelijk oorspronkelijk niet in de verhalen over Jakob of Jozef voorkwamen. Toch zijn deze hoofdstukken met de omringende tekst verweven en vervullen zij in het Bijbelboek Genesis een eigen functie, waardoor deze verhalen op eigen wijze bijdragen tot de betekenis van het geheel. De vraag uit Genesis 34, ‘moest hij onze zuster behandelen als een hoer?’, roept nog vele andere vragen op, over machtsmisbruik, bedrog, onrecht, geweld, onze eigen positie en hoe we dit in verband brengen met God.

Sociale positie is een belangrijk aspect van de interpretatie van de verhalen van Dina en Tamar. Volgens het kruispuntdenken ontstaat identiteit in het kruispunt van assen van sociale waardering. Elke as symboliseert een aspect waarin men van elkaar verschilt, wat meer of minder sociaal aanzien met zich meebrengt. De meest gehanteerde differentiatielijnen zijn: gender, etniciteit, klasse, nationaliteit en seksualiteit. Aan al deze aspecten hangen sociale waarderingen vast, die tegelijkertijd tot stand komen, en verweven zijn. Naargelang deze betekenisgeving krijgen mensen een verschillende machtspositie toegewezen.

Dina’s identiteit hangt nauw samen met haar familierelaties, als dochter van Jakob bij zijn minder geliefde vrouw Lea. Van subject (v. 1) wordt zij in heel het hoofdstuk object van handelen. Er wordt over haar gesproken, zij spreekt niet. Al is Jakob welvarend en heeft hij een stuk land verworven bij Sichem, is Dina toch een vreemdelinge tegenover de vrouwen van het land die ze wil ontmoeten. Hierdoor staat ze ook in een meervoudige sociaal kwetsbare positie tegenover Sichem. Zij is een vrouw, hij een man. Zij is allochtoon, hij is autochtoon. Haar vader is weliswaar welvarend, maar dit weegt niet op tegen de positie van Sichem, die als zoon van de plaatselijke vorst machtiger is dan haar vader, en binnen zijn volk machtiger is dan heel zijn vaders huis (v. 19). Dina en haar broers staan in een zwakke positie tegenover Sichem.

Dina wordt ‘gezien, genomen, beslapen, vernederd’. Haar positie in het verhaal is vergelijkbaar met deze van de bedreigde aartsmoeders in Genesis. Na de verkrachting wordt een huwelijk voorgesteld. Binnen een samenleving waar maagdelijkheid een belangrijke rol speelt, is dit een optie die voordelen biedt. De broers van Dina gaan echter enkel bij wijze van list mee in het aanbod van

gemengde huwelijken. De eis tot besnijdenis van alle mannen als voorwaarde voor het huwelijk is een list om Dina te kunnen terughalen en zich op de dader(s) te wreken.

Bedrog speelt ook een belangrijke rol in het verhaal van Tamar. Om te kunnen begrijpen hoe een vrouw die bedriegt toch 'rechtvaardig' genoemd kan worden, is ook een beter inzicht in het concept bedrog nodig. Op zich is liegen en bedriegen verboden. De beoordeling van bedrog is echter complexer en hangt samen met de machtspositie van de bedrieger. Bedrog door een machtige is machtsmisbruik en wordt sterk veroordeeld. Bedrog door een sociaal zwakkere is een overlevingsstrategie, en dikwijls de enige manier om hun doel te bereiken gezien de overmacht van de machtigere. Daarom kan de sociaal zwakke bedrieger wel op begrip rekenen (wat nog iets anders is dan goedkeuring).

Tamar is de vrouw die Juda uitzoekt voor zijn oudste zoon Er. Als deze voortijdig en kinderloos sterft, laat Juda zijn tweede zoon Onan een zwagerhuwelijk aangaan met haar. Maar als ook Onan sterft, stuurt hij haar als weduwe, toegezegd aan de derde zoon, naar haar vaders huis tot Sela oud genoeg zal zijn. In werkelijkheid is hij niet van plan om haar aan Sela te geven. Tamar neemt haar toevlucht daarom tot bedrog. Door zwanger te worden van haar schoonvader zal ze haar positie in diens familie verzekeren. Haar bedrog vertoont gelijkenissen met eerdere vormen van bedrog in het boek Genesis. In vergelijking met de bedrieglijke toezegging van een zwagerhuwelijk, is Tamar rechtvaardiger dan Juda: in de onderlinge relaties staat zij in haar recht.

Ine VAN DEN EYNDE is oudtestamentica, woont in Kessel-Lo (Leuven) en werkt als docent in de opleidingen verpleegkunde en vroedkunde van Thomas More Kempen te Turnhout en Lier. Zij was betrokken bij de herziening van de *Willibrordvertaling*. Haar interessegebied ligt voornamelijk in narratieve Bijbelse teksten en feministische exegese. Zij is als vaste auteur betrokken bij de tijdschriften *De eerste dag* en *In uw midden*.

WOENSDAG 24 AUGUSTUS, 10.00 –11.00 U

EEN DUIVELSZOON, HALFMENSELIJKE REUZEN EN EEN DRONKEN SLAVENDRIJVER

MOMENTOPNAMEN UIT DE RECEPTIE VAN DE 'OERGESCHIEDENIS'

HANS DEBEL

Door haar historisch-kritische insteek is de Bijbelwetenschap er in sterke mate op gericht de betekenis van de Bijbelse teksten in hun ontstaanscontext te achterhalen. Wat daarbij meestal buiten beschouwing blijft, is dat teksten in de loop van de geschiedenis nieuwe betekenissen hebben gekregen die waarschijnlijk niét tot de bedoeling van de auteurs behoorden. Een verkenning van de receptiegeschiedenis van de Bijbelse teksten toont aan dat concrete passages aanleiding kunnen geven tot de meest uiteenlopende interpretaties. Twee factoren blijken daarbij een bepalende rol te hebben gespeeld: bepaalde merkwaardige elementen in de tekst zelf en de specifieke context waarin de tekst gelezen werd. Enkele treffende illustraties daarvan zijn te vinden in de gevarieerde receptiegeschiedenis van drie kleinere – en meestal ook minder gekende – episodes uit de zogenoemde 'oergeschiedenis' in Genesis. Teneinde zowel de rijkdom als de risico's van het interpreteren van Bijbelteksten onder de aandacht te brengen, blijft deze lezing daarom stilstaan bij de interpretatiegeschiedenis van respectievelijk het verhaal van Kaïn en Abel (Gn 4,1-16), de korte noot over de 'zonen van God' die naar menselijke vrouwen verlangden (Gn 6,1-4), en het incident van de dronken Noach en zijn zoons (Gn 9,18-27).

Hans DEBEL is Bijbelwetenschapper en lid van de stuurgroep van de Vlaamse Bijbelstichting, tevens de redactieraad van *Ezra: Bijbels tijdschrift*. Hij werkt als stafmedewerker theologische studies aan het Grootseminarie te Brugge, waar hij Exegese van het Oude Testament en Bijbels Hebreeuws doceert.

WOENSDAG 24 AUGUSTUS, 11.30 –12.30 U

DE JOODSE OMGANG MET HET BOEK GENESIS

PETER TOMSON

De joodse omgang met het boek Genesis ziet men allereerst in de liturgie en het tijdsbesef: de 'bruidegom van Genesis' (*chattan Bereesjiet*) op het slot van het Loofhuttenfeest; 'en zie het was zeer goed', gezegd op vrijdagavond, het begin van de sabbat; het eerste scheppingsverhaal als basis voor kalender en tijdrekening. Dan wordt een belangrijk ethisch motief ontleend aan de schepping van de mens 'in Gods beeld'. Ook zijn de aartsvaders belangrijke rolmodellen in de populaire prediking en schriftuitleg. De meeste aandacht van deze inleiding zal gaan naar de sabbat, het fundamentele begin van Genesis en van de Tora en het aloude rustpunt in het joodse leven. We staan onder meer stil bij de thema's van de sabbat als 'heiligdom in de tijd' (Heschel) en het geleefde verband tussen schepping en sabbatsviering (Rosenzweig).

Peter Tomson was tot 2013 hoogleraar Nieuw Testament, Judaica en Patristiek aan de Faculteit voor Protestantse Godgeleerdheid in Brussel en is sindsdien gasthoogleraar aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven. Zwaartepunt van zijn onderzoek en publicaties is momenteel de geschiedenis van joden en christenen in de Oudheid.

WOENSDAG 24 AUGUSTUS, 14.00 –15.00 U

ABRAHAM EN ANDERE AARTSVADERS IN DE KORAN

MEHDI AZAIEZ

NB. Van deze lezing, die in het Frans wordt gehouden, wordt een integrale Nederlandse vertaling ter beschikking gesteld.

1. Les Patriarches coraniques : approche générale

- a. Les noms*
- b. Les qualificatifs*
- c. Les listes généalogiques sommaires*
- d. Un cadre narratif concis, allusif et sélectif*
- e. Des sources exégétiques bibliques et post-bibliques*
- f. Des débats interconfessionnels et polémiques*

2. Un Patriarche modèle : l'Abraham coranique

- a. L'Abraham biblique et coranique*
- b. Cinq récits coraniques et leurs réminiscences bibliques et parabibliques*

3. Abraham et les idoles : une péricope coranique (6, 74-83)

- a. Le texte*
- b. Les sources*
- c. L'approche structurelle et formelle*
- d. L'approche intra-textuelle et l'idéologie prophétologique du Coran*

Mehdi AZAIEZ verdedigde in 2012 een doctoraat in *Islamic Studies* en is sinds 2014 als professor Islamitische theologie verbonden aan de onderzoekseenheid Bijbelwetenschap van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven, waar hij onderzoek verricht naar de Koran en de vroege islam.

WOENSDAG 24 AUGUSTUS, 15.30–16.30 U

GENESIS, DE ECOLOGISCHE CRISIS EN EEN THEOLOGIE VAN DE SCHEPPING

FRANCIS VAN DEN NOORTGAETE

Het scheppingsverhaal, waarmee het boek Genesis in zijn eerste drie hoofdstukken opent, wordt vandaag wellicht vooral gezien als één van de vele kosmische ontstaansmythes, zoals die in de meeste oude culturen voorkomen. Daarbij komt nog dat de erin vervatte oproep van God aan de mens om over de schepping te ‘heersen’ en haar te ‘onderwerpen’ (Gn 1,28) door diverse critici als ecologisch bijzonder heikel wordt beschouwd. Het zou namelijk de aanzet vormen tot een dualistische kijk op mens en natuur. Bovendien zou de notie dat de mens geschapen is ‘als beeld van God’ een uitgesproken antropocentrische en dominante menselijke houding legitimeren ten opzichte van de rest van de schepping. Het valt echter op dat paus Franciscus in zijn ecologische encycliciek *Laudato Si’* (2015) ruim aandacht besteedt aan het scheppingsverhaal. Getuige hiervan zijn een tiental verwijzingen naar deze eerste hoofdstukken van het boek Genesis. Volgens hem bevatten ze een fundamentele boodschap over het menselijke bestaan, en bieden ze inspiratie voor een integraal ecologische visie. Aan de hand van de leessleutels aangereikt in *Laudato Si’* en een detaillezing van het scheppingsverhaal in context, willen we nagaan wat deze tekst kan betekenen in een tijd van milieu-uitdagingen.

Het valt meteen op dat er twee scheppingsverhalen opgenomen lijken in het boek Genesis, respectievelijk Genesis 1,1–2,3 en Genesis 2,4–3,24. Historisch-literair onderzoek wijst inderdaad uit dat het twee aparte teksten betreft, met verschillende bronnen, achtergrond en ontstaansgeschiedenis. Maar als je het geheel doorleest, merk je dat misschien beter kan worden gesproken van één scheppingsverhaal in twee luiken, met eerst een plechtige kosmische ‘scheppingsouverture’ opgedeeld in zeven dagen, gevolgd door een tweede deel dat inzoomt op de innige relatie tussen God, mens en natuur. Bij het samenvoegen van die twee afzonderlijke delen werden een aantal inconsistenties trouwens niet weggemoffeld, alsof het net de bedoeling was om de plausibiliteit van een feitelijke, creationistische lezing te ondermijnen. Eerder dan een ontstaansgeschiedenis of een verklaring, ontvouwen deze eerste drie hoofdstukken van het boek Genesis dan ook vooral Gods wensdroom voor de schepping, met inbegrip van de opgave voor de mens hierin. Wie deze boodschap wil interpreteren, kan dit niet door naar keuze verzen te selecteren. Zoals men in de oudtestamentische tijd al wist, en wat door de kerkvaders werd overgenomen, is het de Bijbel die de Bijbel verklaart. De context waarbinnen een afzonderlijk vers zich bevindt kan niet worden weggedacht. En die context speelt op drie niveaus: het afzonderlijke deel van het scheppingsverhaal, het grotere geheel dat de twee delen van dit scheppingsverhaal samen vormen, en ten slotte de volledige Bijbel, als boek van boeken.

Zo wordt snel duidelijk dat het ‘heersen’ (*radah*) in Genesis 1,28 relatief is. Want alvorens deze opdracht aan de mens door God wordt uitgesproken – op de zesde dag – werd aan de diverse planten en dieren al een plaats in de schepping toegekend. Bovendien zegent God de niet-menselijke schepselen, en geeft hij hen de opdracht vruchtbaar te zijn en zee en land te bevolken. Bij elke stap wordt hierbij onderlijnd dat God zag ‘dat het goed was’. De heerschappij van de mens kan dus enkel gezien worden binnen dit kader, en zal rekening moeten houden met de expliciete wensen die God uitspreekt voor de niet-menselijke levende wezens. De mens krijgt met andere woorden duidelijk geen carte blanche om in volkomen vrijheid te heersen, of om zich alle ruimte op aarde toe te

eigenen. De mens wordt weliswaar toegestaan de aarde te 'bevolken', maar zal daarbij de randvoorwaarden in acht nemen die door God werden gesteld, en die andere wezens alle kansen op een goed en vruchtbaar bestaan willen bieden.

Het eerste deel van het scheppingsverhaal maakt ook duidelijk dat God – dag na dag – scheidt vanuit liefde, en dat hij zich blijvend ontfermt over al wat hij geschapen heeft (zie ook W 11,24 of Ps 145). In de Septuagint wordt de mens als 'beeld' van God (Gn 1,27) aangeduid met het Griekse woord 'icoon' (*eikoon*), wat ook 'weerspiegeling' betekent. Geschapen als beeld van God wordt de mens dus opgedragen om Gods scheppende, gevende liefde te weerspiegelen. De manier waarop God zelf heerst, staat model voor de manier waarop de mens daartoe wordt opgeroepen. Willekeur of eigenbelang vormt hier geen deel van. Het is een heerschappij naar goddelijk voorbeeld, niet naar menselijke maat.

Maar wat te denken over de opgave de natuur te 'onderwerpen' (*kabash*) in Genesis 1,28? Gelet op de gevende liefde van God voor zijn schepping kan dit niet gaan over de uitoefening van macht over andere levende wezens. Het gebruik van ditzelfde woord bij de profeet Micha (7,19) biedt een aanwijzing. In die passage lezen we hoe God in zijn barmhartigheid onze menselijke ongerechtigheden zal onderwerpen, zal dempen, en hoe hij wat zondig is zal wegnemen. Een dergelijk gebruik van het woord 'onderwerpen' helpt om de lezing van Genesis te verhelderen. De mens wordt, als reflectie van Gods liefde, opgedragen te dempen wat harmonieuze relaties binnen de schepping, in blijvende verbondenheid met God, in de weg zou staan. God wenst het leven voor zijn schepping. De mens wordt daarom opgeroepen bij te dragen aan datgene wat leven geeft, en te onderwerpen wat daar tegen in zou gaan en – als de zonde – dood brengt.

Blijft natuurlijk de vraag op welke manier de mens verondersteld wordt dit te doen. Het tweede deel van het scheppingsverhaal, in hoofdstukken 2 en 3 van Genesis, maakt één en ander concreter. De mens krijgt de opgave 'te bewerken en te beheren' (Gn 2,15). De mens zal de tuin, die God hem heeft toevertrouwd, verzorgen. Het Hebreeuwse woord voor 'bewerken', '*abad*', draagt in zich een bijkomende nuance van 'dienen'. Dit verduidelijkt ook verder het eerste deel van het scheppingsverhaal: het heersen en onderwerpen kan dus enkel vanuit een dienstbaarheid voor de schepping. Dit kan misschien paradoxaal klinken, maar brengt Jezus' woorden in herinnering dat wie de grootste wil zijn, de dienaar van allen moet zijn (Mt 20,26-27 par). Jezus, als getrouw beeld (icoon) van de Vader, toont aan de mens hoe hij of zij opgeroepen wordt zich te verhouden tot de medemens én tot de hele schepping. Het geringste is voor Jezus, net als voor de Vader, intrinsiek waardevol en verdient daarom aandacht en zorg: 'Vijf mussen kosten maar twee stuivers, nietwaar? Toch wordt niet één daarvan door God vergeten' (Lc 12,3). Menselijke waardering in geld stemt niet overeen met Gods mateloze waardering in liefde. Paus Franciscus benadrukt dat in Jezus wordt geopenbaard hoe men in diepe harmonie kan leven met de schepping (LS 98), op een manier die tegemoet komt aan de wensen die God uitspreekt aan het begin van het boek Genesis.

Deze harmonie veronderstelt een drievoudige relatie tussen God, mens en schepping. Tekenend hiervoor is dat in het tweede deel van het scheppingsverhaal de mens van God de kans krijgt om elk van de dieren een naam te geven (Gn 2,19). Het gaat hier niet over het toekennen van soortnamen, zoals een bioloog dat zou doen, maar over een individuele naam geven aan elk afzonderlijk dier. Hetzelfde Hebreeuwse woord dat hier wordt gebruikt voor 'benoemen' (*qara*'), wordt ook gebruikt in Genesis 2,23 en 3,20 waar Adam een naam geeft aan zijn vrouw. Het toekennen van een naam toont daarbij de bereidheid een relatie aan te gaan. En dat geldt blijkbaar ook tussen mens en dier. Denken we bijvoorbeeld aan de menselijke gewoonte om aan huisdieren een naam te geven. Deze naam

getuigt van een band tussen hen en ons, waarbij wij ons engageren de zorg voor hen op ons te nemen. God wenst blijkbaar dat de mens liefdevolle relaties aangaat, niet alleen met de medemens, maar ook met medeschepselen. De God die Genesis ons leert kennen, is met andere woorden een God die ten diepste relatie is, en die een schepping-in-relatie wenst. Dat te belichamen vormt de opgave van God aan de mens, vervat in die diverse werkwoorden die niet uit hun context mogen gehaald: het heersen, onderwerpen, bewerken en beheren. Wanneer we die in hun Bijbelse samenhang beschouwen, leren we de wens van God kennen en weerspiegelen die zich in Jezus – als icoon van de Vader – volkomen menselijk heeft getoond.

Francis VAN DEN NOORTGAETE is verbonden aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven. Als scheikundige en milieuwetenschapper (UGent) was hij geruime tijd voor de Vlaamse Overheid betrokken bij milieueffectrapportering en natuur- en milieueducatie. De voorbije jaren verrichtte hij aan de KU Leuven onderzoek naar de verbanden tussen ethiek, wetenschap en christelijke spiritualiteit. Een belangrijke invalshoek hierbij vormt de vraag wat mensen daadwerkelijk motiveert tot milieuverantwoorde gedragsverandering. Daarnaast is hij gastdocent aan de diocesane godsdienstinstituten van de bisdommen Gent en Hasselt, waar hij de cursus wereldgodsdiensten verzorgt.